

הפרדת כבשים במפרד בשבת

ראשי פרקים

שאלה

- א. עיקרי דיני ברירה
- ב. ברירת שני מיני אוכלים
- ג. כל כבש בפני עצמו
- ד. ברירה עצמית אינה אלא גרמא
- ה. שבייתת בהמתו
- ו. מחמר

שאלה

בישוב יתיר יש מתקן מיוחד להפרדת כבשים ומיונם, בשובם מן המרעה, כדי לתת לכל כבש את סוג המזון והתרופות המתאימים לו. המפרד עשוי מגדרות מתכת היוצרות מסלולים נפרדים לדירים השונים, ובראשי המסלולים שערים הנסגרים ונפתחים ע"י הרועים לפי הצורך. כשהעדר חוזר מן המרעה הוא מוכנס לדירים דרך המפרד והרועים לא מאפשרים לכל כבש וכבש להיכנס למסלול אלא אם הוא מתאים לדעתם לאותו דיר. אם הכבש מיועד לדיר אחר נועלים בפניו את השער ומכוונים אותו למסלול השני, וכן להיפך. האם מותר למיין את הכבשים במתקן זה בשבת?

א. עיקרי דיני ברירה

במסכת שבת (ע"ד א') שנינו: "היו לפניו מיני אוכלין, בורר ואוכל בורר ומניח ולא יברור ואם בירר חייב חטאת". וכתבו התוס' בד"ה 'היו' "באוכל מתוך אוכל שייכא ברירה, שבורר אותו שאינו חפץ לאכול מתוך אותו שרוצה לאכול", דאותו שרוצה לאכול חשיב אוכל לגבי אותו שאינו חפץ לאכול, וכן משמע בירושלמי. וכתבו הפוסקים שהוא הדין בכל שני מינים,

כגון כלים, בגדים וספרים יש בהם איסור ברירה, ואותו המין שהוא צריך עתה נחשב לאוכל ואותו המין שאינו צריך עתה נחשב לפסולת.

והעולה להלכה מאותה סוגיא הוא שרק בשלשה תנאים הברירה מותרת, באוכל מתוך פסולת, ביד, ולצורך מידי. (רמב"ם פ"ח מהל' שבת הל' י"ב-י"ג ושו"ע או"ח סי' ש"ט סעיף א').

ובנידון דין צ"ע אם הוא נחשב בורר ביד או בכלי, וכן אם ברירת כל כבש והכוונתו לדירו היא אוכל מתוך פסולת, או שמא פסולת מתוך אוכל. מיהו מסתבר שהצורך להאכיל את הכבשים באוכל המיוחד לכל אחד מהם, ולהשקות את הזקוקים לכך בתרופות מיוחדות, נחשב כצורך מידי, וכשבורר לאלתר הרי אין איסור ברירה אם נתמלאו התנאים האחרים.

ב. ברירת שני מיני אוכלים

ומסתבר שאין כאן אוכל ופסולת, אלא שני מינים שהוא רוצה להשתמש בשניהם, אלא שהוא צריך לכל מין ומין בפני עצמו, אך שניהם נחשבים לאוכל. וכבר נסתפק בזה הפרמ"ג, הביאו המשנ"ב בסי' ש"ט (בבה"ל בסעיף א' ד"ה ובורר וד"ה היו). הפמ"ג הביא ראיה משבת קל"ט ב', "ונונתין ביצה במסנת של חרדל", ו"תני יעקב קרחא לפי שאין עושין אותה אלא לגוון". ופירש"י בדף ק"מ ע"א "הלכך אידי ואידי אוכל הוא". ומוכח איפוא שהבורר שני מינים וצריך את שניהם ושניהם נחשבים לאוכל, אין איסור ברירה בכך (משב"ז ז"ב). והמשנ"ב דחה ראייתו ששם גם החלמון וגם החלבון אינם אוכל, את החלבון אינו רוצה לאכול, והחלמון מתערב בחרדל וצובעו ואינו נחשב לאוכל, לכן מותר לבררם זה מזה, אך כשצריך את שני האוכלין אסור לבררם. ודייק מלשון הרמב"ם (פ"ח מהל'

א) שרב ביבי שפך את כלכלת הפירות לפני חכמים כדי שלא יצטרכו לברור את הפירות זה מזה, וצ"ע.

ב) ונלענ"ד שגם רב ביבי יכול היה למיין אם הפירות לא היו מעורבבין אלא מפוזרים.

ד. בריה עצמית אינה אלא גרמא

אולם בעיקר נראה שיש לדון בשאלתנו מנקודת ראות אחרת. שהרי הרועה אינו בורר כל כבש וכבש בידיו מתוך התערובת כמי שבורר אוכל מפסולת. הוא רק אינו מאפשר לכבש להכנס לדיר זה ומפנה אותו לדיר אחר, והכבש הוא שעושה זאת וא"כ אין כאן אלא גרמא בעלמא. ובמס' שבת (ק"כ ב') עושין מחיצה בפני הדלקה בשבת משום שנאמר "לא תעשה כל מלאכה", עשיה הוא דאסור גרמא שרי. ומעשה בהמה אינו אלא גרמא במלאכת שבת, כמבואר בדף נ"ג ב', "היתה עומדת חוץ לתחום, קורא לה והיא באה" (ועיין קידושין כ"ב ב' שקורא לה והיא באה בבהמה קנאה במשיכה, משום שאדעתא דידיה עבדא ומחמתו נמשכה. ויש לחלק בין קנינים לשבת, בשבת האיסור הוא על האדם לא לעשות מלאכה, ולכן מעשה בהמתו נחשב לגרמא ומותר, בקנינים המעשה חייב להעשות בחפץ הנקנה, ולכן מעשה בהמתו נחשב לקנין מכוחו ואכמ"ל. ועיי' לעיל סי' כ"ט.)

אלא שבמדרכי בפרק כל כתבי כתב בשם רבנו יואל שלא התירו גרמא בשבת אלא במקום הפסד. ומשמע שאפילו באיסור דרבנן לא התירו גרמא אלא במקום הפסד, שהרי כיובי דליקה בשבת, לדין דקיי"ל כר"ש שמלאכה שאינה צריכה לגופה אינה אסורה מן התורה, אינו אלא מדרבנן. מיהו אין ללמוד ממלאכה שאינה צריכה לגופה, שמצד עצם המעשה היא מלאכה גמורה, ורק חוסר הכוונה עושה אותה למלאכה דרבנן, למלאכה שהיא מצד עצמה אינה מלאכה גמורה אלא מלאכה דרבנן. והראיה ממה שהבאנו שקורא לה והיא באה, אע"פ שהוא גורם לה שתצא מחוץ לתחומה בכל זאת הדבר מותר. וע"כ משום שתחומין (לפחות אלפיים אמה)

שבת ה"ב): "או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובידר מין ומין אחר בנפה ובכבדה, חייב". ועיין אג"ט (בורר אות ט"ו) שהביא ראיה מהתוספתא (שבת פ"ז ה"ו): "נתערבו לו פירות בפירות... בדק אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן, חייב". משמע שגם כשצריך את שניהם הוי כפסולת מתוך אוכל, משום שכל מין נחשב לפסולת ביחס לחבירו.

אלא ש"ל שרק בשני מינים והוא רוצה לבררם זה מזה, אע"פ שצריך את שניהם, נחשב כל אחד לגבי חבירו כפסולת מאוכל, אך במין אחד אין לומר כן, כמו שנפסק בשו"ע (סי' ש"ט ס"ג בהגהה): "אבל כל שהוא מין אחד, אע"פ שבדרך חתיכות גדולות מתוך קטנות, לא מקרי בריה".

אלא שצ"ע אם כבשים אלו שני מינים הם או שמא מין אחד. שהנה המ"מ בהל' שביתת עשור בענין קניבת ירק כתב שברירת עלים מעופשים מעלים טובים נחשבת לפסולת מאוכל מדרבנן, משום ששניהם ממין אחד, אלא שעלים אלו טובים ועלים אלו רעים. ועפ"ז פסקו הפוסקים שחתיכות דגים שנחרכו הן פסולת ביחס לחתיכות הטובות, וכן תפוחים חמוצים לעומת אלו המתוקים. ולכאורה גם הכבשים החולים יחשבו כפסולת מדרבנן ביחס לכבשים הבריאים. אלא שכבשים אלו נראים לענ"ד יותר אוכל מעלים מעופשים, שאע"פ שסוג אחד של הכבשים בריא יותר מחבירו, אין הכבשים החולים דומים לעלים מעופשים שאין להם עוד תקנה לעולם. מום זה שבכבשים הוא מום עובר, ואדעתא דהכי מטפלים בכל סוג בנפרד כדי להביא גם את הכבשים החלשים לדרגתם של אלו הבריאים, ולכן יש להחשיבם כמין אחד, וצ"ע.

ג. כל כבש בפני עצמו

ועוד סניף להקל יש בעובדה שכל כבש וכבש ניכר בפני עצמו ורק כשהם רועים או מהלכים יחד בעדר הם מעורבים, אך כשהם נכנסים למפרד הם עומדים זה אחרי זה וכל אחד מהם ניכר בפני עצמו ולא גרע מהמסופר בגמרא (ע"ד

במקום שאם היו בעליה עושים אותה היו חייבים, אך מלאכה שהבעלים עצמם אינם עוברים עליה אין בהמתם חייבת עליה. ואילו היו כאן אנשים רבים, חלקם בריאים וחלקם חולים, והיו מתבקשים להיכנס לשני מקומות, כל אחד לפי בריאותו, הבריאים לכאן והחולים לכאן, האם תעלה על דעתך לומר שיש כאן איסור ברירה?! וכשהכניהם למשל יוצאים ליטול את ידיהם על מנת לעלות לדוכן וכי יש כאן ברירה?! או כשגברים ונשים הולכים לבית הכנסת ואלו נכנסים לכאן ואלו לכאן, האם יש כאן ברירה?! והדברים מבוארים בירושלמי פ"ז, מעתה אפילו בני נשא מגו בני נשא? עיי"ש והטעם, שאין דבר בורר את עצמו. (מהירושלמי אין ראייה לנ"ד. כי הירושלמי רוצה להוכיח שבמין במינו אין בורר והביא ראייה מבורר בני אדם, משמע שיש ברירה גם בבנ"א, אך יתכן שכוונתו לאדם אחד הבורר בנ"א אחרים ולא בבנ"א הבוררים את עצמם).

ואע"פ שכל מעשה בהמתו אינו מלאכת מחשבת, ובכל זאת התורה אסרתו, כי זהו גדר האיסור, משא"כ במקום שמהותה של המלאכה איננה כלל לבר דעת, ואילו היתה הבהמה בת דעת לא היתה כאן מלאכה כלל ועיקר, ולא רק חיסרון צדדי של מלאכת מחשבת, אין איסור שביתת בהמתו כלל. כן נלענ"ד. (מיהו י"ל שאצל בר דעת אין ברירה, כי אצלו אין תערובת כלל [עיי"ן אתור"ד סוף כלל ג'] משא"כ אצל בהמה שאינה בת דעת, יש אצלה תערובת ויש אצלה ברירה. ואע"פ"כ יש עדיין מקום לומר שאין דבר בורר את עצמו, וצ"ע. עיי"ן אג"ט [חורש א'], שמחשבת האדם מועילה לבהמה, עיי"ש שהביא ראייה משבת נ"ה ב' תוד"ה כאן).

ו. מחמר

אמנם יש לעיין כשהוא מדרבן את הבהמה לפנות אל הדיר הנכון, האם יש בכך מחמר משום שהוא מכון אותה, או שאיסורו מצד הבהמה, שהתורה חייבה אותה בשביתה? שאם נאמר כהצד הראשון, שהאיסור מצד האדם, הרי מבחינתו הבהמות מעורבות, והפרדתן לסוגיהן

אינם אלא מדרבנן. וכן ברירת הכבשים היא לכל היותר מדרבנן, כמו עלים מעופשים לדעת המ"מ. ואם תאמר שהקורא לה והיא באה אינו מותר אלא משום הפסד, א"כ מוכח מכאן שהפסד בהמה נחשב להפסד, וא"כ הוא הדין בנידון דידן, ההפסד שעלול להגרם לבהמות בגלל הזנחה בטיפול בשבת, נחשב הפסד כדי להתיר את הברירה בגרמא.

ועיין במג"א (סי' ש"ו ס"ק ד') שלא רק לקרוא לבהמה מותר אלא גם לרדוף אחריה כדי שתבוא (אם היתה בתחום שלו), ורק להביאה בידיים אסור. וא"כ מותר גם לדחפה כדי שתיכנס למסלול המיועד לה.

ה. שביתת בהמתו

מיהו יש לעיין אם אין כאן איסור משום שביתת בהמתו. שהרי הבהמה היא העושה את מעשה הברירה בעצמה ונמצא שהיא עושה מלאכה בשבת ובעליה עוברים על שביתת בהמתו, ואם הם מזרזים אותה לעשות את המלאכה בקול או במעשה אחר, הם עוברים על איסור מחמר?

אך כבר הוכחנו לעיל שאין בברירה זו לכל היותר אלא איסור דרבנן, וכבר אמרו בגמרא, כל שבחבירו אסור (כלומר מדרבנן בלבד) בבהמתו מותר לכתחילה (שבת ק"ג ב'). ועיי' בביה"ל למשנ"ב (סי' ש"ה ס"א), שהביא את המג"א המתיר לבהמה לצאת במשאוי בשבת בכרמלית, משום שהטלטול בה אינו אלא מדרבנן. ולעומתו רבים מהאחרונים אוסרים בכרמלית ואינם מתירים אלא בחצר שאינה מעורבת, משום שלא התירו אלא במקום שהמלאכה אינה נחשבת כלל למלאכה, כגון ללא עקירה וללא הנחה, אך טלטול בכרמלית שמצד עצמו הוא נראה כמלאכה גמורה, לא התירו בבהמתו. ואם כן הוא הדין בברירה שאין בה מלאכה כלל, שאין כאן אוכל ופסולת אלא שיש שני סוגים של בהמות מאותו המין, דומה הדבר יותר לנשיאת משא ללא עקירה והנחה ומותר.

זאת ועוד, אין מלאכת בהמתו אסורה אלא

תרופתי הנחוץ להן, וא"כ יש גם קצת צד של צער בעלי חיים.

ויש להטעים עוד את דברינו עפ"י הפנ"י (ריש פ"ה בשבת) שכתב שמלאכת קצירה המותרת לבהמה כשהיא אוכלת עשב משום שנאמר למען ינוח, מכיון שהיא לנוחיתה לא נאסרה עליה כלל מהתורה, וא"כ י"ל שה"ה מלאכת ברירה, אילו היתה משמשת לבהמה לנוחיתה, לצורך אכילה למשל, היתה מותרת לה לגמרי, לכן אפילו כשאינה עושה זאת לנוחיתה, מותר, כי עצם המלאכה לא נאסרה עליה כלל, כי הדבר נעשה לטובתה. אע"פ שהיא אינה חשה בכך ואינה עושה את אשר עושה לשם כך, מ"מ י"ל שאף זה בכלל למען ינוח. אולם כל זה אינו אלא כסיני בעלמא לסברות האחרות שכתבנו.

יש בה משום ברירה, הנעשית על ידו באמצעות בהמתו. אך אם נאמר כהצד השני שהתורה חייבה את הבהמה בשביתה, מכיון שאצלה אין ברירה, שהרי היא בוררת את עצמה ואין זו ברירה כלל ועיקר כנ"ל, הברירה מותרת. אך גם אם נאמר כהצד הראשון אין כאן אלא איסור דרבנן כי אין כאן שני מינים גמורים, וספיקא דרבנן לקולא. (עיין צפנת פענח תרומות עמ' 63 שדייק מרש"י ריש נזיר כהצד השני, וב"אפיקי ים" ח"ב סי' ד' ענף ב' שתלה בחקירה זו מחלוקת ראשונים, יעו"ש. ועיין ראשית בכורים להר"א ויינברג על מס' בכורות דף ב' א' [עמ' 6 מדפי הספר] שחקר בגדר שביתה בהמתו, עיי"ש ה). ועוד יש להוסיף, שהפרדה זו נועדה כדי להפריד בין החולות לבריאות כדי לאפשר לחולות טיפול

סימן מ

סיוע לחליבה בשבת

ראשי פרקים

שאלה

- א. תשובת הגרצ"פ פרנק
  - ב. הערות לתשובת הגרצ"פ פרנק
  - ג. חלב העומד להתערב במשקה
  - ד. אינו מתכוון בחליבה בשבת
  - ה. תשובת הגר"י כהן
  - ו. הערותי לתשובת הגר"י כהן
- מסקנה

שאלה*

בחליבת כבשים אין המכונה יכולה לחלוב את כל החלב בעצמה. במקרים רבים נשאר חלב בעטיני הבהמה ויש צורך לסייע למכונה ע"י עיסוי בידיים של עטיני הבהמה, ובכך מתאפשר

למכונה לשאוב את שארית החלב. אמנם העיסוי לכשעצמו כמעט ואינו מוציא חלב (להוציא כמה טיפות, ואף הן לא בהכרח), אך בלעדיו אין המכונה מסוגלת לשאוב את שארית החלב. האם מותר לעסות אף בשבת?

א. תשובת הגרצ"פ פרנק

בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קצ"ט) דן הגרצ"פ פרנק בשאלה דומה עם הר"מ שלזינגר (רב בשעלבים באותה עת), והר"מ שלזינגר טען עפ"י התוס' בב"ק (נ"ו א' ד"ה אילימא) מה לי מקרב האש אצל הדבר או שמקרב הדבר אצל האש. ואם כן בעיסוי זה הוא מקרב את החלב למכונה וחייב כדון אשו משום חציו. ומשמע שהגרצ"פ מסכים עם טענת הר"מ שלזינגר. אך בסוף התשובה התיר בעיקר על סמך